

Witalij Makar*, Jerzy Garbiński**

WSPÓLCZEŚNI UCHODŹCY. KONTEKST UKRAIŃSKI I BIAŁORUSKI

Streszczenie

Pierwsza część niniejszego artykułu poświęcona jest badaniu niezwykle ważnej kwestii dla Ukrainy i społeczności międzynarodowej, a mianowicie kwestii uchodźców. W kontekście globalnym problem uchodźców i przesiedleńców jest stale monitorowany przez Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców oraz ponadnarodową (instytucjonalną) organizację, jaką jest Unia Europejska. Określono parametry ilościowe uchodźców z Ukrainy w wyniku agresji Federacji Rosyjskiej na pełną skalę. Należy zauważyć, że agresja spowodowała największą falę uchodźców z terytorium Ukrainy od czasów II wojny światowej. W artykule przedstawiono dane statystyczne dotyczące uchodźców, zdefiniowano międzynarodowe zasady prawne regulujące znaczenie i różnice między pojęciami „uchodźca” i „ochrona tymczasowa”. W tej części artykułu zostały opisane wskaźniki ilościowe i kraje, które gościły ukraińskich uchodźców wewnętrznych po II wojnie światowej i na obecnym etapie. Na podstawie różnych raportów socjologicznych i innych, przede wszystkim danych UNHCR, zostały zidentyfikowane ilościowe i jakościowe parametry obecnej fali uchodźców z Ukrainy, a także ich wpływ na aktualną sytuację demograficzną na Ukrainie. W drugiej części artykułu przedstawiono analizę emigracji i przepływów uchodźców z Republiki Białorusi w XXI wieku, ze szczególnym uwzględnieniem okresu po 2020 roku. Określono polityczne, ekonomiczne i społeczno-kulturowe przyczyny migracji, geografii i charakter ruchów migracyjnych oraz krótko-terminowe i długoterminowe konsekwencje zarówno dla kraju pochodzenia, jak i krajów przyjmujących. Szczególną uwagę poświęcono migracji motywowanej politycznie po wyborach prezydenckich w 2020 roku i późniejszej fali represji. Ukazano również rolę białoruskiej diaspory na wygnaniu jako wyłaniającego się aktora politycznego i obywatelskiego w transnarodowych sieciach oporu.

Słowa kluczowe: agresja, uchodźcy, przesiedleńcy, państwa UE, Ukraina, USA, Kanada, demografia, II wojna światowa, autorytaryzm, Białoruś, diaspora, emigracja, emigracja polityczna, represje, transnacjonalizm

* Czerniowiecki Uniwersytet Narodowy im. Jurija Fedkowycza, e-mail: vit_makar@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-8994-4582.

** Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, e-mail: jgarbi7@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4410-4154.

Wstęp

Zgodnie z *Konwencją dotyczącą statusu uchodźców* z 1951 roku uchodźcą to osoba, która w wyniku uzasadnionych obaw stała się ofiarą prześladowań ze względu na rasę, wyznanie, narodowość, obywatelstwo, przynależność do określonej grupy społecznej lub przekonania polityczne, przebywa poza granicami kraju swojego obywatelstwa i nie może korzystać z ochrony tego kraju lub nie chce korzystać z tej ochrony w wyniku takich obaw¹. Termin „uchodźca” odnosi się również do każdej osoby, która w wyniku agresji zewnętrznej, okupacji, panowania obcego lub wydarzeń poważnie naruszających porządek publiczny na części terytorium kraju lub w całym kraju jej pochodzenia lub obywatelstwa jest zmuszona opuścić miejsce swojego zwykłego zamieszkania i szukać schronienia w innym miejscu poza granicami kraju swojego pochodzenia lub obywatelstwa.

Należy zauważyć, że Ukraina przystąpiła do *Konwencji dotyczącej statusu uchodźców* i *Protokołu dotyczącego statusu uchodźców* w 2002 roku. Wcześniej, w roku 1996, zawarła umowę między rządem Ukrainy a Urzędem Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (zwanym dalej UNHCR), która określała warunki współpracy, a także przewidywała otwarcie przedstawicielstwa w Ukrainie w celu zapewnienia międzynarodowej ochrony i pomocy humanitarnej uchodźcom i innym osobom należącym do jego kompetencji². Z kolei współpraca Białorusi z Biurem Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców rozpoczęła się w 1994 roku. W 1995 roku w Mińsku otwarto przedstawicielstwo UNHCR. W maju 2001 roku Białoruś przystąpiła do Konwencji ONZ i Protokołu z 1967 roku dotyczących statusu uchodźców. W związku z tym opracowano i przyjęto trzecią redakcję ustawy Republiki Białorusi *O uchodźcach*³.

¹ *Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри*, ред. Ю. Римаренк, Київ 1998, s. 23.

² Т. Сироїд, *Міжнародно-правове підґрунтя регулювання статусу біженців і вимушених переселенців: реалії та перспективи*, „Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна”, 2017, вип. 24, s. 154.

³ *О присоединении Республики Беларусь к Конвенции о статусе беженцев и Протоколу, касающемуся статуса беженцев*, Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь, 2001, № 46, 2/753, <https://etalonline.by> (15.07.2024).

Kontekst ukraiński

a) Globalny problem uchodźców

W tym przypadku warto zwrócić uwagę na znaczenie globalnych forów poświęconych problemom uchodźców, organizowanych przy wsparciu i pod egidą UNHCR. Oczywiście nie mają one statusu aktów prawa międzynarodowego, ale państwa i organizacje międzynarodowe zwracają uwagę na omawiane tam kwestie w celu wprowadzenia zmian w swoich działaniach dotyczących globalnego problemu uchodźców.

Dla poprawności należy zauważyć, że statystyki UNHCR składają się z danych przekazywanych przez instytucje państwowe poszczególnych krajów. Do celów statystycznych UNHCR używa terminu „uchodźcy”, który odnosi się do wszystkich osób, które wyjechały z różnych krajów, w tym z Ukrainy z powodu agresji wojennej. W niektórych przypadkach dane mogą się różnić pod względem liczby uchodźców. Ostatnie takie forum odbyło się w grudniu 2023 roku w Genewie (Szwajcaria), gdzie wzięło w nim udział ponad 4200 uczestników ze 168 krajów, w tym ponad 300 delegatów-uchodźców. Ponadto 10 tysięcy osób śledziło wydarzenia na forum przez Internet⁴.

Według informacji Filippo Grandiego, Wysokiego Komisarza ONZ ds. Uchodźców, pod koniec 2022 roku w wyniku prześladowań, konfliktów, przemocy, łamania praw człowieka lub wydarzeń poważnie naruszających porządek publiczny na świecie 108,4 mln osób było przymusowo przesiedlonych⁵, z czego: 35,3 mln – uchodźcy zgodnie z mandatem UNHCR; 62,5 mln – osoby wewnętrznie przesiedlone; 5,4 mln – osoby ubiegające się o azyl; 5,2 mln – osoby potrzebujące azylu. Dane statystyczne opierają się na informacjach uzyskanych na dzień 31 maja 2023 roku. Ciekawe, ale jednocześnie tragiczne jest to, że spośród tych 35 mln osób, które są uchodźcami zgodnie z UNHCR, 52% pochodzi z trzech krajów, odpowiednio: Syryjska Republika Arabska – 6,5 mln osób; Ukraina – 5,7 mln osób; Afganistan – 5,7 mln osób⁶.

b) Międzynarodowe regulacje prawne dotyczące pojęć „uchodźca” i „tymczasowa ochrona”

W tym kontekście warto określić znaczenie i różnice między pojęciami „uchodźca” i „tymczasowa ochrona”. Główne postanowienia doty-

⁴ *About the Global Refugee Forum*, UNHCR, <https://www.unhcr.org> (03.05.2024).

⁵ *Trends at a Glance*, UNHCR, <https://www.unhcr.org> (10.04.2024).

⁶ *Ibidem*.

czące uchodźców, określone w ramach ONZ, znalazły odzwierciedlenie również w regionalnych umowach międzynarodowych; w szczególności podstawą prawną regulacji statusu uchodźców w działalności Rady Europy są: *Europejska konwencja o ochronie praw i podstawowych wolności* z 1950 r., *Europejska konwencja o ekstradycji* z 1957 r., *Europejska umowa o zniesieniu wiz dla uchodźców* z 1959 r., *Europejska karta społeczna* z 1961 r., *Europejska umowa o przeniesieniu odpowiedzialności za uchodźców* z 1980 r., *Europejska konwencja o zapobieganiu torturom lub niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu* z 1987 r. oraz *Europejska karta społeczna* z 1996 r.

Ukraińcy, którzy zmuszeni są uciekać przed wojną za granicę, muszą rozumieć różnicę między statusem „uchodźcy” a „tymczasowej ochrony” oraz tym, kto może je uzyskać. Główna różnica polega na tym, że status uchodźcy jest indywidualnym prawem gwarantowanym przez konwencje międzynarodowe. Status uchodźcy gwarantuje prawo do bezterminowego pobytu na terytorium danego państwa, a okres, na który wydawane jest zaświadczenie uchodźcy, różni się w zależności od kraju. Natomiast prawo do tymczasowej ochrony ma charakter zbiorowy i nie wymaga składania indywidualnych wniosków ani przechodzenia przez procedurę administracyjną ich rozpatrywania. Pojęcia te regulują różne dokumenty międzynarodowe. Odpowiednim dokumentem regulującym kwestie udzielania tymczasowej ochrony jest dyrektywa Unii Europejskiej 2001/55/WE w sprawie tymczasowej ochrony, przyjęta w UE 20 lipca 2001 roku⁷ pod tytułem *W sprawie minimalnych standardów udzielania tymczasowej ochrony w przypadku masowego napływu osób przesiedlonych oraz środków sprzyjających zrównoważeniu wysiłków między państwami członkowskimi w zakresie przyjmowania takich osób i odpowiedzialności za skutki takiego przyjmowania*. Jednakże po raz pierwszy została ona uruchomiona decyzją Rady UE 2022/382 z dnia 4 marca 2022 roku po stwierdzeniu masowego napływu osób przesiedlonych z Ukrainy⁸.

Ochronę tymczasową otrzymuje się po przekroczeniu granicy państwa członkowskiego UE. Organy państwowe danego kraju muszą poinformować osobę o jej prawie do uzyskania ochrony tymczasowej, której proces uzyskania jest dość szybki i maksymalnie uproszczony. W ramach ochrony tymczasowej osoba otrzymuje: prawo do pobytu w państwie,

⁷ Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року, Liga 360, <https://ips.ligazakon.net> (11.04.2024).

⁸ Імплементаційне рішення Ради (ЄС) 2022/382, Судова влада України, <https://court.gov.ua> (05.04.2024).

w którym zwróciła się o ochronę tymczasową; dostęp do pracy, który można uzyskać natychmiast po złożeniu wniosku o ochronę; dostęp do mieszkania; pomoc medyczną; pomoc społeczną; dostęp do edukacji dla dzieci i młodzieży. Jeśli chodzi o status uchodźcy, to każde państwo samodzielnie ustanawia na poziomie legislacyjnym procedurę administracyjną jego uzyskania oraz system organów odpowiedzialnych za decyzję o przyznaniu tego statusu. W ramach statusu uchodźcy osoba otrzymuje: mieszkanie (z reguły jest to miejsce do spania w ośrodku dla uchodźców); bezpłatne wyżywienie; pomoc medyczną; bezpłatny przejazd środkami transportu publicznego.

Zgodnie z decyzją wykonawczą Rady UE, o której mowa powyżej i w pkt 21 niniejszego dokumentu, okres ochrony tymczasowej wynosi jeden rok (do 4 marca 2023 roku) i może być dwukrotnie automatycznie przedłużony o sześć miesięcy, jeśli nie ustaną przyczyny udzielenia takiej ochrony, ale maksymalnie do 1 roku (do 4 marca 2024 roku)⁹. Ponadto w wymienionym punkcie decyzji Rady UE stwierdza się, co następuje: „Komisja może zaproponować Radzie przedłużenie okresu ochrony tymczasowej na okres nie dłuższy niż 1 rok”. Kierując się tym przepisem, Rada Unii Europejskiej przedłużyła okres obowiązywania mechanizmu tymczasowej ochrony dla Ukraińców uciekających przed wojną do marca 2025 roku. Odpowiednia decyzja została przyjęta podczas posiedzenia w Brukseli w dniu 28 września 2023 roku, zapewniając bezpieczeństwo ponad 4 milionom ukraińskich uchodźców, którzy obecnie mieszkają w UE. Rada zgodziła się przedłużyć tymczasową ochronę dla osób uciekających przed agresywną wojną Rosji przeciwko Ukrainie od 4 marca 2024 roku do 4 marca 2025 roku¹⁰.

c) Uchodźcy z Ukrainy w wyniku pełnej agresji Federacji Rosyjskiej

Jeśli chodzi o kontynent europejski, pełna inwazja Rosji na Ukrainę w lutym 2022 roku wywołała największą falę uchodźców od czasów II wojny światowej. Według danych Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (UNHCR) z kraju wyjechało ponad

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Rada Europejskiego sojuszu przedłużyła termin дії механізму тимчасового захисту для українців, які рятуються від війни, до березня 2025 року, Суспільне Новини, <https://suspilne.media> (03.04.2024).

6 mln 470 tys. osób¹¹ a około 5 mln osób¹² to osoby wewnętrznie przesiedlone (liczba osób wewnętrznie przesiedlonych podana zgodnie z danymi Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji, która przeprowadziła ekspresową ocenę przepływów wewnętrznego przesiedlenia ludności we wrześniu 2022 roku). W takim przypadku dość trudno jest ustalić dokładną liczbę osób, które wyjechały za granicę po rozpoczęciu pełnej inwazji Rosji. Poza tym znaczna część z nich znalazła się w kraju agresora – Rosji. Według danych UNHCR po rosyjskiej inwazji mogło się tam przenieść około 2 mln osób¹³. Przede wszystkim chodzi oczywiście o mieszkańców okupowanych regionów na wschodzie i południu Ukrainy. Dla nich była to częściowo jedyna stosunkowo bezpieczna i dostępna droga ucieczki z regionów objętych działaniami wojennymi. Ponadto Rosję oskarża się o przymusową deportację dzieci z okupowanych terytoriów. Według danych Krajowego Biura Informacyjnego przy Ministerstwie ds. Reintegracji Tymczasowo Okupowanych Terytoriów, za nielegalnie deportowanych uznaje się prawie 20 tys. ukraińskich dzieci¹⁴. Kwestia deportacji dzieci jest również przedmiotem dochodzeń Międzynarodowego Trybunału Karnego.

Niewątpliwie na początku ukraińscy uchodźcy skupiali się w państwach sąsiadujących z Ukrainą. Kraje Europy Środkowej jako pierwsze zaangażowały się w pomoc uchodźcom, oferując im bezpieczne schronienie i wsparcie. Po przybyciu do krajów europejskich wielu uchodźców szukało możliwości przeniesienia się za pomocą programów „pomocy uchodźcom” oferowanych przez kraje zamorskie, w szczególności Stany Zjednoczone i Kanadę.

Biorąc pod uwagę fakt, że dane statystyczne nieco się różnią, posługujemy się danymi zgodnie z UNHCR. Według stanu na sierpień–wrzesień 2023 roku, o czym wspomniano na początku naszego badania naukowego, było ich ponad 6 mln uchodźców z Ukrainy, z czego 5,9 mln przebywa na terytorium kontynentu europejskiego, a 540 tys. poza nim. W tym przypadku warto wskazać kraje europejskie, w których mieszka najwięcej Ukraińców ubiegających się o azyl. Oczywiście Ukraińcy znajdują się na terytorium prawie wszystkich krajów Europy, ale podajemy informacje dotyczące państw, w których jest ponad sto tysięcy osób. Dane przedstawiono w tabeli 1.

¹¹ УВКБ ООН оновлює дані про біженців з України, які відображають останні переміщення, UNHCR, <https://data.unhcr.org> (25.04.2024).

¹² Звіт про внутрішні переміщення в Україні. Опитування загального населення, IOM UN Migration, <https://dtm.iom.int> (10.04.2024).

¹³ УВКБ ООН....

¹⁴ Депортація дітей до росії: Мінреінтеграції підтверджує майже 20 тисяч випадків, Укрінформ, <https://www.ukrinform.ua> (10.04.2024).

Tabela 1. Państwa europejskie z najwyższą liczbą ukraińskich wniosków o azyl

Nr	Kraj	Liczba (w tys. osób)
1	Polska	1 640
2	Niemcy	1 153
3	Republika Czeska	599
4	Wielka Brytania	237
5	Hiszpania	192
6	Bułgaria	179
7	Włochy	172
8	Rumunia	161
9	Słowacja	143
10	Holandia	123
11	Irlandia	106

Źródło: *Ukraine Refugee Situation*, UNHCR, <https://data.unhcr.org> (15.05.2025).

Do dalszych, pogłębionych badań w tej dziedzinie mogą posłużyć specjalne raporty *Ukraińscy uchodźcy w Polsce, Czechach i Rumunii* oraz *Uchodźcy wojenni z Ukrainy. Rok w Polsce*. Zostały one opracowane przez Platformę Migracyjną EWL oraz Centrum Studiów Wschodnio-europejskich Uniwersytetu Warszawskiego¹⁵ i dość szczegółowo przedstawiono w nich cechy charakterystyczne ukraińskich przesiedleńców w trzech państwach.

Jest całkowicie zrozumiałe, że państwa europejskie, które mają wspólną granicę z Ukrainą, przede wszystkim Polska, Rumunia i Słowacja, jako pierwsze odczuły skalę ukraińskiego uchodźstwa. Państwo ukraińskie i jego obywatele są szczerze wdzięczni sąsiednim krajom za wszelką pomoc i zrozumienie w przyjmowaniu przesiedleńców. W tym kontekście i w odniesieniu do wydarzeń w Warszawie w 2023 roku ukazała się książka *Łatwopalne społeczeństwo. Praktyki pomocy uchodźcom ukraińskim w 2022 roku w Polsce*¹⁶.

Oprócz krajów kontynentu europejskiego znaczna liczba ukraińskich uchodźców trafiła do Kanady i Stanów Zjednoczonych Ameryki. W odpowiedzi na inwazję Władimira Putina na Ukrainę na pełną skalę kanadyjski minister ds. imigracji, uchodźców i obywatelstwa, Sean Fraser, minister sprawiedliwości Kanady, ogłosił uruchomienie zezwolenia na podróż awaryjną Kanada – Ukraina (CUAET). CUAET to specjalna, przyspieszona ścieżka tymczasowego pobytu dla Ukraińców szukających bezpiecznego

¹⁵ *A special report from the sociological study «Ukrainian refugees in Poland, the Czech Republic and Romania»*, EWL, <https://ewl.com.pl>; „*Uchodźcy wojenni z Ukrainy. Rok w Polsce*”. Badanie sondażowe, EWL, <https://ewl.com.pl> (09.08.2023).

¹⁶ K. Kalinowska [i in.], *Spółeczeństwo łatwopalne. Praktyki pomagania uchodźcom wojennym z Ukrainy w roku 2022 w Polsce*, Warszawa 2023.

schronienia w Kanadzie, podczas gdy wojna w ich ojczyźnie trwa¹⁷. W ramach tego programu Ukraińcy i członkowie ich najbliższej rodziny dowolnej narodowości mogą przebywać w Kanadzie jako rezydenci tymczasowi przez okres do trzech lat. Środki CUAET dają również osobom już przebywającym w Kanadzie możliwość przedłużenia statusu gościa, uzyskania pozwolenia na pracę lub pozwolenia na naukę, aby mogli nadal tymczasowo mieszkać, pracować lub studiować w Kanadzie. Ważne jest również, aby pamiętać, że tymczasowi rezydenci mogą ubiegać się o pobyt stały za pośrednictwem różnych programów, jeśli zdecydują się pozostać w Kanadzie po wygaśnięciu ich tymczasowego pobytu. Zgodnie z tym kanadyjskim programem, ponad 286 tysięcy osób¹⁸ przybyło tam między marcem 2022 a marcem 2024 roku. W sumie władze kanadyjskie zatwierdziły około miliona wniosków dla osób pragnących przenieść się do Kanady¹⁹.

Jeśli chodzi o Stany Zjednoczone, istniał program o nazwie *Uniting for Ukraine*, który przyznawał prawo do wjazdu do Stanów Zjednoczonych i pozostania w tym kraju przez okres do dwóch lat na zasadach humanitarnych. Aby wziąć udział w programie, uchodźca z Ukrainy musiał być wspierany przez sponsora, który zgodziłby się zapewnić wsparcie finansowe na czas jego pobytu w Stanach Zjednoczonych. Ukraińcy, którzy przybyli w ramach tego programu, zazwyczaj otrzymywali dwuletnie zwolnienie warunkowe na pobyt humanitarny. Programy przewidujące pobyt humanitarny w Stanach Zjednoczonych są zazwyczaj tymczasowe i przeznaczone na okres od jednego do dwóch lat. Gdy zbliżał się roczny termin zakończenia programu *Uniting for Ukraine*, ukraińscy uchodźcy obawiali się, że zostaną zmuszeni do opuszczenia kraju. Stany Zjednoczone przedłużyły jednak tymczasową ochronę dla Ukraińców do kwietnia 2025 roku. Tym samym decyzja ta pozwoliła 26 000 Ukraińców na przedłużenie statusu tymczasowej ochrony, a prawie 167 000 kolejnych będzie mogło ubiegać się o ten status²⁰.

W tym kontekście należy zauważyć, że status ochrony czasowej pozwala obywatelom innych krajów mieszkać i pracować w Stanach Zjednoczonych. Prawo to przyznawane jest obywatelom krajów dotkniętych klęskami żywiołowymi lub konfliktami zbrojnymi. Status ten nie daje jednak prawa do stałego pobytu, obywatelstwa czy jakiegokolwiek stałego statusu imigracyjnego.

¹⁷ Канада відкрила міграційну програму для українців, які втекли від війни, Європейська Правда, <https://www.eurointegration.com.ua> (05.04.2024).

¹⁸ Canada-Ukraine authorization for emergency travel: Key figures, Government of Canada, <https://www.canada.ca> (25.04.2024).

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ США подовжили термін дії захисту для українських біженців, DW, <https://www.dw.com> (05.04.2024).

d) Uchodźcy i przesiedleńcy pochodzenia ukraińskiego po II wojnie światowej

Wcześniej zauważyliśmy, że obecna agresja Federacji Rosyjskiej na pełną skalę spowodowała nową falę uchodźców z Ukrainy. W tym kontekście wydaje się właściwe przedstawienie informacji na temat uchodźców i przesiedleńców z ziem ukraińskich w wyniku II wojny światowej. Oczywiście jest, że warunki i realia tamtych lat różnią się od dzisiejszych, ale mówimy o znacznej liczbie osób. Co więcej, Stany Zjednoczone, Kanada i inne kraje zamorskie przyjmowały ukraińskich uchodźców zarówno wtedy, jak i teraz. Większość z nich pochodziła z zachodniej Ukrainy, ale było też wielu z innych regionów Ukrainy. Po wojnie osoby pochodzenia ukraińskiego znalazły się w strefach okupacyjnych zachodnich aliantów i zostały umieszczone w obozach dla przesiedleńców w Niemczech i Austrii. Część z nich podlegała repatriacji do ZSRR w pierwszych miesiącach po zakończeniu wojny. W tym samym czasie około 250 000 ukraińskich uchodźców odmówiło powrotu do byłego Związku Radzieckiego²¹. Ta akcja przesiedleńcza wynikała z czysto politycznych pobudek, co odróżniało ją od poprzednich ruchów emigracyjnych.

Ogólnie rzecz biorąc, dane statystyczne nieco się różnią. Wynikało to z dużej liczby uchodźców i przesiedleńców na kontynencie europejskim w wyniku II wojny światowej. Według kanadyjskich naukowców, w 1947 roku liczba Ukraińców w zachodnich strefach okupacyjnych Niemiec była następująca: 54 580 w Anglii, 104 024 w Stanach Zjednoczonych, 19 026 we Francji; 21 893 we wszystkich trzech zachodnich strefach okupacyjnych Austrii i 11 000 w dużym obozie w pobliżu Rimini we Włoszech. Uważano również, że około 100 000 Ukraińców znajdowało się na tych samych terytoriach wśród ludności lub ukrywało się w lasach²². Ponadto w tym czasie, według szacunków Administracji ONZ ds. Pomocy i Rehabilitacji, która została utworzona w 1944 roku, a później przekształcona w UNHCR, liczba tymczasowo przesiedlonych osób pochodzenia ukraińskiego w Europie Zachodniej wynosiła około 2,5–3 mln, z czego 250 tys. spełniało kryteria uchodźców i przesiedleńców w Austrii, Niemczech i Włoszech²³. W tym przypadku należy zauważyć, że znaczny odsetek uchodźców i przesiedleńców został przymusowo repatriowany do byłego ZSRR.

²¹ L. Luciuk, *Unintended Consequences in Refugee Resettlement: Post-War Ukrainian Refugee Immigration to Canada*, "International Migration Review", 1986, vol. 20, s. 469.

²² V. Kaye, F. Swyripa, *Settlement and Colonization [w:] A Heritage in Transition. Essays in the History of Ukrainians in Canada*, Toronto 1982, s. 52–53.

²³ *The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II*, eds W. Isajiw, Y. Boshyk, R. Senkus, Edmonton 1992, s. 21–37.

Najliczniejszą grupę wśród Ukraińców stanowili byli jeńcy wojenni, którzy obawiali się powrotu do ZSRR z powodu grożących im represji za pobyt w niewoli. Nie dawali oni wiary oficjalnym zapewnieniom o amnestii ani propagandzie sowieckich delegatów odwiedzających obozy dla przesiedleńców. Doświadczenia potwierdzały, że niezależnie od okoliczności trafienia do niewoli większość repatriowanych spotykały sankcje. Wśród przesiedleńców znajdowali się również Ukraińcy wywiezieni podczas wojny do Niemiec na roboty przymusowe. Pomimo braku bezpośrednio zaangażowania w działania zbrojne również oni nie wykazywali chęci powrotu do ojczyzny. Znaczną grupę uchodźców stanowili także ci, którzy dobrowolnie opuścili kraj, nie akceptując ustroju sowieckiego, a także członkowie niezależnych formacji wojskowych – przede wszystkim UPA – walczący początkowo z Armią Czerwoną, a następnie z Niemcami.

Nawiasem mówiąc, w maju 1946 roku Administracja Narodów Zjednoczonych ds. Pomocy i Rehabilitacji przeprowadziła ankietę, jeśli można ją tak nazwać w ówczesnych okolicznościach, na temat chęci lub niechęci uchodźców i przesiedleńców do powrotu do miejsc zamieszkania w przededniu II wojny światowej. Podczas gdy uchodźcy z krajów Europy Zachodniej w większości wskazywali na odmowę, powołując się na czynniki osobiste i ekonomiczne, przedstawiciele krajów Europy Wschodniej twierdzili, że odmówili repatriacji z powodów czysto politycznych²⁴.

Pierwszym krajem, który otworzył swoje granice dla masowych przesiedleń w maju 1947 roku, była Wielka Brytania. Jednak nawet przed tym terminem niektórzy ludzie wyjechali w ramach indywidualnych przesiedleń do krewnych w Kanadzie, Stanach Zjednoczonych Ameryki lub Argentynie. Ich odsetek był jednak zbyt mały, by stał się zauważalny w ogólnej kampanii przesiedleńczej. Brytyjska inicjatywa i korzystne warunki osiedlenia pojawiły się w czasie, gdy warunki materialne w obozach dla uchodźców wewnętrznych pogarszały się. Program przesiedleń sprowadził do Wielkiej Brytanii część młodych i zdolnych do pracy osób, głównie z brytyjskiej strefy okupacyjnej Niemiec.

Mniej więcej w tym samym czasie zaoferowano prywatną, ograniczoną liczbę rekrutów do przeniesienia pracowników fabryk i leśnictwa do Kanady. Jednak surowe wymagania medyczne misji kanadyjskiej sprawiły, że niewiele osób pochodzenia ukraińskiego skorzystało z tych przesiedleń. Zamiast tego indywidualne przesiedlenia na podstawie „zezwoleń”²⁵ stały się bardziej powszechne. Według statystyk w latach 1947–1952 (okres największego przesiedlenia) do Kanady wyemigro-

²⁴ *Ukraine during World War II. History and its Aftermath*, ed. Y. Boshyk, Edmonton 1986, s. 209.

²⁵ *Permit* (ang.) – pozwolenie, przepustka, z którą wjechali do Kanady.

wało ponad 32 000 osób pochodzenia ukraińskiego²⁶. Należy również podkreślić, że przedstawiciele niektórych środowisk emigracyjnych próbowali zapobiec wjazdowi przesiedleńców pochodzenia ukraińskiego do Kanady pod pretekstem, że wszyscy oni byli zbrodniarzami wojennymi. Jednakże, po szczegółowym zbadaniu tych oskarżeń, rząd kanadyjski uznał je w przeważającej mierze za bezpodstawne i tym samym zezwolił tym osobom na wjazd do swojego kraju²⁷.

Według różnych szacunków, w tym samym okresie do Stanów Zjednoczonych przeniosło się od 33 000 do 38 000 Ukraińców²⁸. Analizując obecną sytuację z przemieszczaniem się Ukraińców do Australii, można wyciągnąć historyczne paralele z licznymi ukraińskimi emigracjami bezpośrednio po II wojnie światowej, w okresie pokojowego zasiedlania kontynentu europejskiego w latach 1947–1953 w kontekście jałtańsko-poczdamskich porozumień pokojowych mocarstw alianckich po pokonaniu nazistowskich Niemiec. Pierwsza powojenna fala ukraińskich imigrantów do Australii liczyła około 17 000 przesiedleńców²⁹.

Kontekst białoruski

a) Emigracja i uchodźstwo z Białorusi w XXI wieku: istota procesu, przyczyny, kierunki, charakter i konsekwencje

Jednym z kluczowych wskaźników stabilności politycznej, społecznej i gospodarczej współczesnego państwa jest, zdaniem politologów i socjologów, poziom zewnętrznej emigracji ludności. Dlatego kompleksowa analiza tych procesów wymaga określenia ich głównych przyczyn, charakteru i skutków zarówno dla kraju-dawcy, jak i dla państw-odbiorców. Współczesna Białoruś, będąca krajem o autorytarnym systemie rządów, od początku lat 90. XX wieku boryka się z problemem stałej emigracji. Nieprzypadkowo w przeglądzie-analizie emigracji obywateli Białorusi poza granice krajów WNP i państw bałtyckich, opublikowanym w specjalnym wydaniu „Białoruskiego czasopisma prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych” i poświęconym 50-leciu Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców, jego autor zwrócił uwagę na następujące kwestie:

²⁶ *A Statistical Compendium on the Ukrainians in Canada: 1891–1976*, ed. W. Darkovich, Ottawa 1980, s. 523–524.

²⁷ *The Refugee Experience...*, s. 418–421.

²⁸ *Ibidem*, s. 397.

²⁹ М. Кулініч, *Особливості формування української громади Австралії після Другої світової війни*, Київ 2023, s. 100.

„Gwałtowne pogorszenie sytuacji społeczno-gospodarczej i ekologicznej w republice, a także liberalizacja życia w kraju i zmiana przepisów dotyczących wyjazdu za granicę znacznie zwiększyły w końcu lat 80. i na początku lat 90. odpływ ludności miejskiej za granicę. Według danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Republiki Białorusi w 1989 r. pozwolenie na wyjazd do innych krajów otrzymało 14,7 tys. osób, w 1990 r. liczba ta wzrosła ponad dwukrotnie i wyniosła 34,1 tys. osób, po czym nastąpiło zmniejszenie tego napływu i względna stabilizacja: w 1991 r. – 22,0 tys. osób, w 1992 r. – 9,7, w 1993 r. – 6,9, w 1994 r. – 7,0, w 1995 r. – 8,8, w 1996 r. – 8,9, w 1997 r. – 8,9, w 1998 r. 9,2 tys., w 1999 r. – 5,8 tys. osób. [...] Tradycyjnymi krajami emigracji są Izrael, Stany Zjednoczone, Kanada, Niemcy, Polska i Australia. Kierunek i skład emigracji pod wpływem różnych czynników (politycznych, ekonomicznych) szybko się zmieniają. Tak więc w latach 1989–1990 ponad 95% wszystkich wyjeżdżających kierowało się do Izraela, w 1992 r. do tego kraju wyjechało tylko 32,5%, w 1996 r. – 37,3%, w 1998 r. – 23,7% całego strumienia emigrantów. W 1989 r. do Stanów Zjednoczonych wyjechało zaledwie 1% wszystkich emigrantów, w 1992 r. odsetek osób wyjeżdżających do Stanów Zjednoczonych wyniósł już 57,5%, a w 1996 r. ponownie spadł do 13,6%. W 1997 r. do Stanów Zjednoczonych wyjechało 19,1%, w 1998 r. – 17,2% wszystkich emigrantów. Powolny, ale stosunkowo stabilny wzrost odsetka emigrantów odnotowano w Niemczech. Jeśli w 1989 r. wyjechało tam zaledwie 0,3% wszystkich emigrantów, to w 1998 r. – 6,3%. W ogólnym przepływie nastąpił gwałtowny wzrost udziału emigrantów wyjeżdżających do innych krajów świata, zwłaszcza azjatyckich (w 1989 r. – 8,3%, w 1998 r. – 52,8%)”³⁰.

Należy zauważyć, że procesy emigracyjne stały się jedną z ważnych cech transformacji społecznej Białorusi i w pierwszej ćwierci XXI wieku. Zostały one przyspieszone i znacznie zmieniły statystyki poprzez wydarzenia polityczne z sierpnia 2020 roku, które stały się punktem zwrotnym, prowadzącym do ucieczki z kraju dziesiątek tysięcy obywateli. Kompleksowe badanie tych procesów należy oczywiście łączyć z podejściem interdyscyplinarnym. Z jednej strony, zakłada ono szeroką analizę politologiczną reżimów autorytarnych i ich wpływu na emigrację³¹, a z drugiej – potrzebuje zbadania problemu w kontekście socjo-

³⁰ Л. Шахотько, *Миграционные процессы в Республике Беларусь*, „Белорусский журнал международного права и международных отношений”, 2000, № 5, s. 18–19.

³¹ J. Linz, A. Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation*, Baltimore 1996. Zob. także: A. Trantidis, *Building an authoritarian regime: Strategies for autocratisation and resistance in Belarus and Slovakia*, „British Journal of Politics & International Relations”, January 2021, vol. 24 (1); A.J. Evans, *Competitive authoritarianism, informational authoritarianism, and the development of dictatorship: a case study of Belarus*, December 2023, Researchgate, <https://www.researchgate.net> (15.04.2025).

logicznych koncepcji migracji przymusowej i „drenażu mózgów”³². Uchodźstwo, zgodnie z tymi koncepcjami, jest „odpowiedzią” na zniszczenie instytucjonalnej gwarancji bezpieczeństwa ze strony państwa. Ważne miejsce w takim interdyscyplinarnym podejściu zajmuje niewątpliwie teoria transnacionalizmu, w której migracja z kraju jest postrzegana nie jako „zerwanie”, ale jako „kontynuacja” aktywności obywatelskiej i politycznej za granicą³³. Należy zauważyć, że wielu badaczy procesów emigracyjnych we współczesnym świecie postrzega Białoruś jako klasyczny przykład „emigracji autorytarnej”, w której ucieczka jej obywateli jest „formą politycznego przetrwania”.

Termin „emigracja” oznacza wyjazd obywateli z kraju w celu stałego lub tymczasowego zamieszkania w innym państwie. Z kolei „uchodźstwo” to forma przymusowej migracji, kiedy ktoś opuszcza kraj z powodu zagrożenia życia, represji politycznych lub prześladowań. Obejmuje to przemieszczanie się osób narażonych na prześladowania i wiąże się z ochroną międzynarodową w ramach konwencji genewskiej z 1951 roku. Na Białorusi te dwa procesy w pierwszej ćwierci XXI wieku ściśle splatają się ze sobą. Oprócz tradycyjnej emigracji ekonomicznej w ciągu ostatnich dziesięciu lat obserwuje się wzrost liczby uchodźców politycznych. Problem ten stał się szczególnie dotkliwy, jak już wspomnieliśmy, po wyborach prezydenckich w sierpniu 2020 roku, które wywołały masowe protesty i brutalne represje. Należy jednak zauważyć, że wzrost liczby migrantów, zdaniem białoruskiego politologa Andreja Kazakewicza, rozpoczął się jednak nie po sierpniu 2020 roku, ale po roku 2017: „Jest to szczególnie widoczne w Polsce i na Litwie i wiąże się z problemami gospodarczymi na Białorusi, a także z ułatwieniem dostępu do rynku pracy dla niektórych kategorii pracowników z Białorusi”³⁴.

b) Przyczyny emigracji i uchodźstwa po sierpniu 2020 roku

Wybory prezydenckie w sierpniu 2020 roku na Białorusi i ich konsekwencje bez wątpienia stały się kluczowym wydarzeniem we współczesnej historii kraju. Niezadowolenie społeczne, masowe protesty i brutalne represje ze strony władz doprowadziły do bezprecedensowej fali politycznej i ekonomicznej emigracji. Białoruscy i zagraniczni badacze,

³² A.R. Zolberg, A. Suhrke, S. Aguayo, *Escape from Violence: Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World*, Oxford 1989.

³³ Zob. S. Vertovec, *Transnationalism*, London and New York 2009.

³⁴ A. Kazakevich, *Migration from Belarus to Estonia, Germany, Latvia, Lithuania, Poland: Before and after 2020*, „European Network for Belarus. Study”, July 2023.

analizując to zjawisko, zwracają uwagę na problem danych statystycznych dotyczących osób, które opuściły Białoruś wyłącznie z powodów politycznych. Jak podkreśla wspomniany powyżej A. Kazakiewicz, m.in. autor solidnie przygotowanego projektu badawczego pt. *Migration from Belarus to Estonia, Germany, Latvia, Lithuania, Poland: Before and after 2020*, w takiej sytuacji nie zawsze jest jasne, co należy uznać za „migrację polityczną”, a ponadto nie wszystkie kraje wydają humanitarne pozwolenia na pobyt lub udostępniają statystyki dotyczące takich pozwoleń. Według jego oceny, od 30% do 50% osób, które wyjechały, można uznać za motywowane politycznie, a pozostałe miały motywy ekonomiczne lub mieszane przyczyny wyjazdu: „Jedna trzecia to osoby, którym naprawdę groziło niebezpieczeństwo, a połowa to osoby, które postanowiły zachować ostrożność”³⁵.

Analizując przyczyny emigracji z Białorusi po sierpniu 2020 roku, należy ponownie podkreślić, że jej głównym czynnikiem wyzwalającym były wybory prezydenckie i niewątpliwie następujące po nich represje. To właśnie one stały się katalizatorem największej emigracji politycznej z Białorusi w ostatnich dziesięcioleciach. Prześladowania uczestników protestów po wyborach w 2020 roku, zamknięcie niezależnych mediów, zakaz działalności organizacji społecznych, ograniczenie praw, zwolnienia, naciski na aktywistów, dziennikarzy, studentów, wykładowców, specjalistów IT, i ponad 1500 więźniów politycznych³⁶ – wszystko to determinowało i nadal determinuje skalę represji po sierpniu 2020 roku. Nieprzypadkowo w wywiadach z uchodźcami z Białorusi powód ich wyjazdu z kraju sprowadzał się i sprowadza się nadal do jednego: „My po prostu musieliśmy wyjechać – bo trzeba było ratować się”³⁷.

Jednocześnie należy zauważyć, że obok przyczyn politycznych ważną rolę w procesach emigracyjnych w pierwszej ćwierci XXI wieku na Białorusi odgrywają również problemy gospodarcze, które w mniejszym lub większym stopniu wynikają z przyczyn politycznych. Głównymi z nich są międzynarodowe sankcje ze strony UE i USA, osłabienie gospodarki, odpływ inwestycji i spadek kursu białoruskiego rubla. Negatywną rolę odegrał również odpływ wysoko wykwalifikowanych specjalistów i kadr IT. Według statystyk w latach 2020–2023 Białoruś straciła „do 10% specjalistów IT – głównie z powodu niestabilności politycznej i gospodarczej”³⁸.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Według Centrum Praw Człowieka *Wiasna: Аpxив пенпецый у статистика задержаний (2020–2023)*, Вясна, spring96.org (15.04.2025).

³⁷ Zob.: *Интервью с беженцами*, DW, <https://www.dw.com> (15.04.2025).

³⁸ A. Kazakevich, *op.cit.*

Nie bez znaczenia dla procesów emigracji i ucieczki z Białorusi pozostają również czynniki społeczno-kulturowe. Należą do nich całkowita ideologizacja edukacji i kultury, prześladowania za używanie języka białoruskiego i symboli narodowych, brak wolności słowa i zgromadzeń, ograniczone możliwości samorealizacji. Określając charakter i typologię emigracji z Białorusi w pierwszej ćwierci XXI wieku, należy stwierdzić, że ma ona charakter zarówno przymusowy, jak i dobrowolny. Równolegle z emigracją polityczną trwa emigracja ekonomiczna oraz edukacyjno-intelektualna młodzieży i specjalistów, która, jak wiadomo, rozpoczęła się wraz z upadkiem Związku Radzieckiego w grudniu 1991 roku.

Należy zauważyć, że wzajemne powiązania wszystkich wyżej wymienionych przyczyn w dużej mierze są spowodowane czynnikiem geopolitycznym, czyli całkowitą zależnością polityczną i ekonomiczną Mińska od Moskwy oraz brakiem realnych alternatyw dla społeczeństwa białoruskiego. Z kolei aktywizacja i wzmocnienie przez Rosję w ostatnich latach (szczególnie po lutym 2014 roku i aneksji Krymu) procesów integracyjnych utrudnia możliwość demokratycznych zmian na Białorusi nie tylko dzisiaj, ale i w najbliższych dziesięcioleciach.

c) Główne kierunki emigracji i polityka krajów przyjmujących

Według białoruskich badaczy w latach 2020–2024 Białoruś opuściło od 185 000³⁹ do około 500 000 – 600 000⁴⁰ osób. W większości Białorusini wyjeżdżali po sierpniu 2020 roku głównie do krajów sąsiednich i zachodnioeuropejskich, a także do Izraela, Kanady i Stanów Zjednoczonych. Jednym z najpopularniejszych krajów dla białoruskich emigrantów i uchodźców jest Polska. Wynika to z wielu powodów: bliskości geograficznej, głębokich więzi historycznych i kulturowych, a także otwartej polityki wsparcia polskiego rządu (specjalne programy dla Białorusinów, takie jak „Poland. Business Harbour”), uproszczone procedury uzyskiwania wiz humanitarnych i do niedawna korzystny system wizowy.

Oprócz Polski ważnym kierunkiem dla białoruskich uchodźców stały się również kraje bałtyckie, przede wszystkim Litwa. Wybór tego kraju wynika z bliskości kulturowej, aktywnego wsparcia państwa dla

³⁹ *Ibidem*. Zob. też: *Беларусь покидают квалифицированные работники, до половины из них — по политическим причинам*, Зеркало, <https://news.zerkalo.io> (28.05.2025).

⁴⁰ Т. Гаргалык, *Сколько белорусов эмигрировали после 2020: последние данные*, DW, <https://www.dw.com> (28.05.2025).

uchodźców politycznych oraz programów pomocy studentom i naukowcom, uproszczonym procedurom uzyskiwania pozwolenia na pobyt, a także czynnika politycznego – obecności w Wilnie biura Swiatłany Cichanouskaj – centrum białoruskiej opozycji na uchodźstwie. Nie mniej ważnym kierunkiem przed rosyjską inwazją w lutym 2022 roku była Ukraina, z którą białoruskich emigrantów i uchodźców łączyła bliskość geograficzna, kulturowa i językowa, a także aktywne wsparcie ze strony władz ukraińskich. Inwazja rosyjskich wojsk z terytorium Białorusi oraz polityka Mińska w warunkach pełnej wojny Federacji Rosyjskiej z Ukrainą radykalnie zmieniły sytuację większości białoruskich emigrantów w tym kraju i zapoczątkowały proces ich przenoszenia się do Polski, Litwy, a także do Europy Zachodniej.

Wśród krajów Europy Zachodniej i Środkowej proces relokacji białoruskich emigrantów i uchodźców po sierpniu 2020 roku dotknął głównie Niemcy, Czechy, Francję i Holandię. Pozwoliło to wielu z nich w pewnym stopniu rozwiązać kwestie związane zarówno z uzyskaniem azylu politycznego, jak i relokacją biznesu IT. Migracja Białorusinów po sierpniu 2020 roku do Izraela, Kanady i Stanów Zjednoczonych była w dużej mierze związana z wyjazdem specjalistów o wysokich kwalifikacjach oraz z emigracją rodzinną, umożliwiającą ponowne połączenie z krewnymi przebywającymi wcześniej za granicą. Z kolei takie kraje, jak Gruzja, Armenia i Kazachstan, okazały się po sierpniu 2020 roku głównie krajami tymczasowego pobytu zarówno dla białoruskich emigrantów politycznych, jak i dla białoruskiego sektora IT.

Należy zauważyć, że polityka i działania państw, które przyjęły i nadal przyjmują Białorusinów, znacznie się różnią. Przykładowo, Litwa i Polska udzielały i nadal udzielają skutecznego wsparcia i szerokiej pomocy. Jednocześnie w innych krajach, przede wszystkim w Europie Zachodniej, wobec Białorusinów obowiązują surowe procedury udzielania azylu. Takie różnice w podejściu świadczą o konieczności opracowania przez Brukselę wspólnej polityki integracyjnej w ramach Unii Europejskiej, a także odpowiednich programów adaptacyjnych.

d) Konsekwencje emigracji i uchodźstwa

Nie ulega wątpliwości, że emigracja i uchodźstwo z Białorusi, zwłaszcza po sierpniu 2020 roku, miały destrukcyjny wpływ na gospodarkę i doprowadziły do osłabienia społeczeństwa obywatelskiego w kraju, a nawet do jego całkowitej likwidacji. Jednym z negatywnych skutków dla Białorusi jest również kryzys demograficzny: liczba ludności zmniejszyła się

z 9,5 mln (rok 2015) do ~9,1 mln (rok 2024). Nie mniej istotną kwestią jest utrata wykwalifikowanej kadry („drenaż mózgów”): z Białorusi wyjechało od 10% do 15% specjalistów IT, a także potencjału naukowego, kulturalnego, medycznego i technicznego. Jednocześnie warto podkreślić, że migracja i uchodźstwo z Białorusi w XXI wieku stały się nie tylko odpowiedzią na represje, ale także przyspieszyły proces tworzenia nowego podmiotu politycznego – aktywnej diaspory białoruskiej i nowej tożsamości narodowej⁴¹.

Nie da się nie zauważyć faktu, że białoruska diaspora w krajach Europy Środkowo-Wschodniej i Zachodniej, przede wszystkim na Litwie, w Polsce, Czechach i Niemczech, a także w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie, stała się ważnym politycznym i informacyjnym kanałem wywierania presji na reżim w Mińsku. Jej aktywność – szeroko zakrojone akcje i wiece w krajach UE, USA i Kanadzie, lobbowanie na rzecz sankcji i międzynarodowej presji, aktywność medialna, edukacja online, organizacje pozarządowe na uchodźstwie, działalność nowych organizacji emigracyjnych (Białoruski Ludowy Centrum Kryzysowe, BYSOL, Free Belarus Center i in.) – przyczyniają się do znacznego wzmocnienia transnarodowego społeczeństwa obywatelskiego. W ten sposób białoruska diaspora stała się transnarodowym podmiotem politycznym i bez wątpienia jednym z najważniejszych segmentów transnarodowego oporu wobec władz w Mińsku⁴². Wszystko to z kolei ma istotny wpływ oraz oddziałuje również na społeczność międzynarodową, przyczyniając się do wzmocnienia jej presji na reżim białoruski. Czy aktywność i mobilizacja Białorusinów za granicą odegrają ważną rolę w przyszłości ich kraju, pokaże czas.

Zakończenie

Agresja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę na pełną skalę doprowadziła do zniszczenia podstaw komunikacji międzynarodowej oraz lekceważenia prawa międzynarodowego i pokojowego współistnienia państw. Oprócz ogólnych, globalnych czynników, agresja wywołała największą falę uchodźców od czasów II wojny światowej, w tym z kontynentu euro-

⁴¹ В. Карбалевіч, *Дзье Беларусь змагаюцца за ідэнтычнасьць беларусаў*, Youtube, <https://www.youtube.com> (05.04.2025).

⁴² M. Jaroszewicz, M. Lesińska, K. Homel, *The rise of a new transnational political nation: the Belarusian diaspora and its leaders after the 2020 protests*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, 2022, z. 1, s. 35–56; *Belarusian Activists Abroad: Overcoming Integration Challenges in Exile*, IEP, <https://iep-berlin.de> (18.05.2025); zob. także: W. van den Broek, *Democratic Belarus in the EU: here to stay*, “New Eastern Europe”, 25.10.2024; A. Rudnik, *The Belarusian Diaspora and Its Role in Solving the Political Crisis*, Frivärld, <https://frivarld.se> (03.06.2025).

pejskiego. Oczywiście jest, że Ukraina stoi przed ogromnymi wyzwaniami politycznymi i gospodarczymi. Oprócz tego kraj znajduje się w obliczu poważnego kryzysu demograficznego, ponieważ miliony obywateli zostały zmuszone do opuszczenia terytorium Ukrainy w wyniku działań wojennych i szukania schronienia w innych krajach. Mamy wielką nadzieję, że z pomocą naszych sojuszników w walce z agresorem Ukraina wytrzyma i wyjdzie z niej zwycięsko. W przyszłości stanie również przed ważnym zadaniem aktywnej pracy nad możliwym powrotem uchodźców na kontynent. Nie jest to łatwe zadanie, ponieważ imigranci podlegają procesom integracji i asymilacji i są zależni od możliwości, jakie Ukraina będzie w stanie im zaoferować po zwycięstwie.

Emigracja i uchodźstwo z Białorusi w XXI wieku stały się nieodłączną częścią kryzysu politycznego i społeczno-gospodarczego w kraju. Odzwierciedlają głęboki kryzys legitymizacji władzy i niezadowolenie szerokich warstw społeczeństwa z funkcjonującego obecnie na Białorusi modelu społeczno-politycznego. W tak dramatycznych warunkach społeczność międzynarodowa odegrała kluczową rolę w udzielaniu schronienia białoruskim uchodźcom. Jednocześnie problemy związane z ich integracją i wpływem politycznym na sytuację w Białorusi pozostają otwarte. W kwestii przyszłości białoruskich uchodźców oraz scenariuszy politycznych w tym kraju wiele będzie zależało w dużej mierze od wyników wojny rosyjsko-ukraińskiej oraz interesów geopolitycznych światowych mocarstw, przede wszystkim Stanów Zjednoczonych i Chin.

Bibliografia

- A special report from the sociological study «Ukrainian refugees in Poland, the Czech Republic and Romania»*, EWL, <https://ewl.com.pl> (9.08.2023).
- A Statistical Compendium on the Ukrainians in Canada, 1891–1976*, ed. W. Darkovich, Ottawa 1980.
- About the Global Refugee Forum, UNHCR, <https://www.unhcr.org> (03.05.2024).
- Архив репрессий и статистика задержаний (2020–2023)*, Вясна, spring96.org (15.04.2025).
- Беларусь покидают квалифицированные работники, до половины из них – по политическим причинам*, Зеркало, <https://news.zerkalo.io> (28.05.2025).
- Belarusian Activists Abroad: Overcoming Integration Challenges in Exile*, IEP, <https://iep-berlin.de> (18.05.2025).
- Canada-Ukraine authorization for emergency travel: Key figures*, Government of Canada, <https://www.canada.ca> (25.04.2024).
- Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року*, Liga 360, <https://ips.ligazakon.net> (11.04.2024).

- Evans A.J., *Competitive authoritarianism, informational authoritarianism, and the development of dictatorship: a case study of Belarus*, December 2023, Researchgate, <https://www.researchgate.net> (15.04.2025).
- Імплементційне рішення Ради (ЄС) 2022/382, Судова влада України, <https://court.gov.ua> (05.04.2024).
- Jaroszewicz M., Lesińska M., Homel K., *The rise of a new transnational political nation: the Belarusian diaspora and its leaders after the 2020 protests*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, 2022, z. 1.
- Kalinowska K. [i in.], *Spółczesność łowopalna. Praktyki pomagania uchodźcom wojennym z Ukrainy w roku 2022 w Polsce*, Warszawa 2023.
- Канада відкрила міграційну програму для українців, які втекли від війни, Європейська Правда, <https://www.eurointegration.com.ua> (05.04.2024).
- Карбалевіч В., *Дзье Беларусь змагаюцца за ідэнтычнасьць беларусаў*, Youtube, <https://www.youtube.com> (05.04.2025).
- Kaye V., Swyripa F., *Settlement and Colonization (w:) A Heritage in Transition. Essays in the History of Ukrainians in Canada*, Toronto 1982.
- Kazakevich, *Migration from Belarus to Estonia, Germany, Latvia, Lithuania, Poland: Before and after 2020*, “European Network for Belarus. Study”, July 2023.
- Linz J., Stepan A., *Problems of Democratic Transition and Consolidation*, Baltimore 1996.
- Luciuk L., *Unintended Consequences in Refugee Resettlement: Post-War Ukrainian Refugee Immigration to Canada*, “International Migration Review”, 1986, vol. 20, s. 469.
- Рада Європейського союзу продовжила термін дії механізму тимчасового захисту для українців, які рятуються від війни, до березня 2025 року, Суспільне Новини, <https://suspihne.media> (03.04.2024).
- Rudnik, *The Belarusian Diaspora and Its Role in Solving the Political Crisis*, Frivärld, <https://frivarld.se> (03.06.2025).
- Шахотько Л., *Миграционные процессы в Республике Беларусь*, „Белорусский журнал международного права и международных отношений”, 2000, № 5, s. 18–19.
- США продовжили термін дії захисту для українських біженців, DW, <https://www.dw.com> (05.04.2024).
- The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II*, eds W. Isajiw, Y. Boshyk, R. Senkus, Edmonton 1992.
- Trends at a Glance*, <https://www.unhcr.org/global-trends-report-2022>.
- „Uchodźcy wojenni z Ukrainy. Rok w Polsce”. *Badanie sondażowe*, EWL, <https://ewl.com.pl> (09.08.2023).
- Ukraine during World War II. History and its Aftermath*, ed. Y. Boshyk, Edmonton 1986.
- УВКБ ООН оновлює дані про біженців з України, які відображають останні переміщення, UNHCR, <https://data.unhcr.org> (25.04.2024).
- van den Broek W., *Democratic Belarus in the EU: here to stay*, “New Eastern Europe”, 25.10.2024.
- Vertovec S., *Transnationalism*, London and New York 2009.
- Zolberg A.R., Suhrke A., Aguayo S., *Escape from Violence: Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World*, Oxford 1989.
- Звіт про внутрішні переміщення в Україні. Опитування загального населення, IOM UN Migration, <https://dtm.iom.int> (10.04.2024).

Modern refugees. The Ukrainian and the Belarusian context**Abstract**

The first part of the article is devoted to the study of an extremely important issue for Ukraine and the international community, namely the issue of refugees. In the global context, the problem of refugees and displaced persons is constantly monitored by the United Nations High Commissioner for Refugees and the supranational (institutionalized) organization, which is the European Union. The first part of the article specifies the quantitative parameters of refugees from Ukraine as a result of the full-scale aggression of the Russian Federation. It is noted that the aggression has caused the largest wave of refugees from the territory of Ukraine since the Second World War. The article provides statistical data on refugees, defines the international legal principles governing the meaning and differences between the concepts of “refugee” and “temporary protection”. The author characterizes the quantitative indicators and countries that have hosted Ukrainian internally displaced persons after the Second World War and at the present stage. On the basis of various sociological and other reports, primarily UNHCR data, the author identifies the quantitative and qualitative parameters of the current wave of refugees from Ukraine, as well as their impact on the current demographic situation in Ukraine. The second part of the article presents an analysis of emigration and refugee flows from the Republic of Belarus in the 21st century, with a special focus on the period after 2020. It identifies the political, economic and socio-cultural causes of migration, the geography and nature of migration movements, and the short-term and long-term consequences for both the country of origin and the receiving countries. Particular attention is paid to politically motivated migration after the 2020 presidential elections and the subsequent wave of repression. It also shows the role of the Belarusian diaspora in exile as an emerging political and civic actor in transnational resistance networks.

Keywords: aggression, refugees, displaced persons, EU countries, Ukraine, the United States, Canada, demography, World War II; authoritarianism, Belarus, diaspora, emigration, political migration, repression, transnationalism